

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

SIGURD SKYUM

De danske Landsbynavne

AUG. OLSENS BOGHANDEL
KBHN. HELLERUP

SIGURD SKYUM

De danske Landsbynavne

FAGLIG LÆSNING NR. 141 TIDSSKRIFT
FOR SKOLE OG HJEM FEMTENDE
AARGANG - I. HÆFTE

89.68
Sk 93
d

Redigeret af JØRGEN BANKE og S. P. FREDEBO

1942

INDHOLD:

indledning	Side 3
Naturnavne	3
Landsbynavnenes Alder	6
a. Meget gamle Navne	6
b. Navne fra Vikingetiden	10
c. Navne fra ca. 1000 til ca. 1300	12
Landsbynavnenes Vidnesbyrd om vore Forfædres Gudsdyrkelse	18

Hvis man vil vide noget om Danmarks Historie kan man gaa flere Veje. Det letteste er at tage en Lærebog i Historie og læse i den; men det kan være meget interessant at gaa paa Opdagelse selv, f. Eks. paa et Museum. Der kan man se de gamle Redskaber og Vaaben og lære meget om vore Forfædres Levevis; ja, hvis man er heldig, kan man selv paa Marker finde Stenflækker, Stenøkser m. m. fra Danmarks Oldtid. Gravhøje, Volde, Ruiner og gamle Bygninger kan fortælle os meget om vore Forfædres Liv. Ogsaa gamle Bøger og Haandskrifter, Mønter o. s. v. fortæller paa deres Maade Danmarks Historie.

De færreste ved, at man kan lære en Del om Danmarks Udseende og Befolkningens Liv i gamle Dage ved at se paa vore Landsbynavne og Bynavne. Navnene kan vi skaffe os fra et Kort over Danmark; i Mangel af bedre kan vi nøjes med Køreplanens Kort.

Vi vil straks lægge Mærke til, at langt de fleste af vore Landsbynavne bestaar af flere Led: Drag-ør, Valby, Fjennes-lev, Eg-aa, Røn-bjerg, Skaa-rup o. s. v. Dog findes der ogsaa en Del Landsbynavne, der kun bestaar af et enkelt Led, f. Eks. Torp, Næs, Hals og Vig.

NATURNAVNE.

En stor Del af vore Landsbynavne fortæller os noget om Naturen, som den var for Aarhundreder tilbage, da Landsbyerne grundlagdes. Vore Forfædre

har aabenbart foretrukket at bo paa Bakkerne, hvorimod de har undgaaet de fugtige Dalstrøg, der om Vinteren kunde være ganske plørede og ufremkommelige. Det kan vi endnu den Dag i Dag se paa vore Landsbynavne. Vi har f. Eks. kun faa Navne, der ender paa Dal, mens mange store Landsbyer har Navn efter den Bakke, det Bjærg, hvorpaa den første Bebyggelse blev lagt. Nogle af disse Navne er meget lette at forstaa. S o l b j æ r g er sikkert et Sted, hvor man engang . har dyrket Solen; H v i d b j æ r g har Navn efter Farven; H e s s e l b j æ r g har haft en Bevoksning af Hasselbuske o. s. v.

Ordet Høj, som vi nu bruger som Betegnelse for en mindre Bakke, betød oprindelig en Gravhøj, og det findes som sidste Led i en Række af vore Navne; men aet er meget vanskeligt at genkende, da det i Tidens Løb er afslidt til en enkelt Lyd. I V e d e r s ø er Slutningsbogstavet (ø) den sidste Rest af Ordet høgh. Af andre Byer, der ligeledes er sammensat med høgh, kan nævnes M a a l ø v, G r e n a a og G r e v e.

I ældre Tid havde man mange forskellige Betegnelser for Skov. Den store Skov kaldtes w i t h (endnu betyder Ved: Træ), og dette Ord findes i en Del af vore Landsbynavne, ogsaa paa Egne, hvor der ikke længere findes Skov; men det er meget vanskeligt at kende. Ogsaa Lund, Ris og Holt er hyppigt anvendt i vore Navne. De angiver alle en lille Skov. Selv Plantenavne som Eg og Bøg er blevet brugt som Navne paa Bebyggelser: E g e og B ø g e.

Ogsaa Landets Omrids har kunnet give Navn til Byer. Landsbyen Od den paa Sjælland har saaledes faaet sit Navn efter den Odde, hvorpaa den ligger. - Flere Landsbyer hedder kort og godt Næs, og en Mængde Navne er sammensat med dette

Ord, for Eks. H e l g e n æ s, B o g n æ s og H o r – s e n s (Horsnæs: Hest-Næs). En Halvø, der skyder sig frem som et Horn, har givet Navn til H o r n e ved Faaborg og H o r n e i Vendsyssel. En stenet, gruset Odde kaldtes Ør(e), og dette Ord genfindes i flere kendte Bynavne: D r a g ø r paa Amager, G l y n g ø r e i Salling, L ø g s t ø r (Øret ved Løgsted), S k e l s k ø r (Øret med Skælfisk, d.v.s. Muslinger) o. s. v. Ogsaa Vige og Snævringer i et Farvand kunde give Navn til den By, der laa i Nærheden. Ved den vestlige Del af Limfjorden ligger saaledes V e s t e r v i g og L e m v i g; ved den østlige Del af Fjorden, hvor den danner en "Hals", ligger Landsbyen med dette Navn. Paa Sjælland ligger bl. a. Rørvig, og ved Indløbet til Øresund (d.v.s. Sundet ved Øret) ligger to Købstæder, der har faaet Navn af Hals i Betydning Snævring.

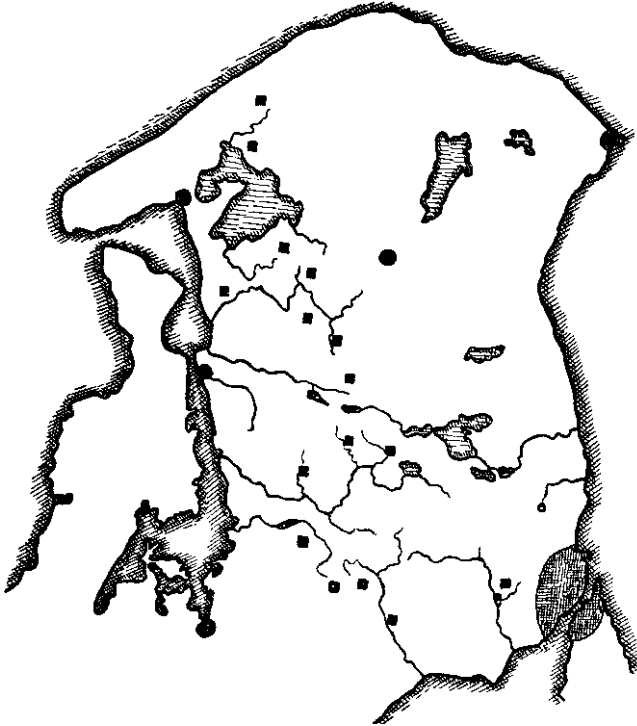
Ogsaa mange andre Ejendommeligheder ved Naturen, saasom Vandløb, Søer, Moser, Kær, Heder og Vadesteder (-v a d eller V e j l e) har givet Navn til Landsbyer. Som Eksempel kan nævnes K i b æ k. S k æ r b æ k, R o s k i l d e, H i n d e v a d paa Fyn og V e j l e flere Steder.

Disse Naturnavne fortæller os om, hvordan Landet saa ud for mange Aarhundreder siden. Nu er Udseendet paa mange Maader ændret: Skove er ryddede, Kær, Sumpe og Moser udtørrede, Vandløb forsvundne, Fjorde tørlagte. Derfor kan vi ikke være sikre paa, at en Landsby med Endelsen -b æ k ligger ved en Bæk endnu, eller at en Landsby med Endelsen -h o l t eller -r i s ligger ved en Skov. Navnet fortæller os kun, hvad der var ejendommeligt ved Stedet, da Landsbyen blev grundlagt, maaske for 2000 Aar siden.

LANDSBYNA VNESES ALDER. a.

Meget gamle Navne.

Der findes en anden stor Gruppe Landsbynavne, som er endnu mere interessante, idet de kan fortælle

Løse-Navne i Nordsjælland.

København og de øvrige Købstæder er angivet paa Kortet, selv om de fleste af dem er langt yngre end Løse-Byerne, som er vist ved Kvadrater. Paa Kortet er desuden indtegnet en Del Vandløb. Man kan tydeligt se, at alle Løse-Byer i Nordsjælland ligger ganske tæt ved en Sø eller i Nærheden af et Vandløb, hvor der findes store, naturlige Græsgange, og at der er en betydelig Afstand imellem dem.

os en Del om vore Forfædres Liv og Virken her i Landet. Nogle af dem er m eget gamle, andre ret unge. Vi vil begynde med at se lidt nøjere paa de Byer, hvis Navne ender paa -l ø s e (eller -e l s e).

Det første, vi lægger Mærke til, er, at vi har en Mængde af dem paa Sjælland, bl. a. i Københavns umiddelbare Nærhed, mens vi kun har ganske faa i Jylland og en halv Snes Stykker paa Fyn. Som Eksempel paa Løse-Navne kan nævnes V a n l ø s e, V æ r l ø s e, V r i d s l ø s e, U g g e l ø s e, S e n g e l ø s e og S l a g e l s e. Man ved ikke ret, hvad Løse betyder; men man har gjort den Iagttagelse, at alle Løse-Byer ligger paa ret lave Steder, hvor der er eller har været udstrakte, fugtige Enge. Disse Enge har nok egnet sig særlig til Kvægavl; men der krævedes store Arealer til Kvæget. Det er maaske Grunden til, at Løse-Byerne stadig har meget store Jordomraader. Løse har altsaa noget med Enge og Græsgange at gøre, og dette fremgaar ogsaa meget tydeligt af Kortet Side 6. Ogsaa den første Del af Navnet vidner undertiden om, at Bebyggelsen oprindelig laa i Enge. „Senge" i S e n g e l ø s e betyder maaske S ø-E n g e, og den første Del af V a n l ø s e er Navnet paa en Skærmpilant (Kvan), der netop gror paa fugtige Steder, og som i Oldtiden benyttedes som Lægeplante. Andre af Navnene er sammensat med let kendelige Ord som J o r d, S t e n, Ø r (Grus), H a v e (Indhegning) og T r æ; men nogle er sammensat med Ord, vi slet ikke bruger længere, og disse Navne er derfor meget vanskelige at tyde.

Mange af vore Bynavne ender paa -l e v. Paa Sjælland findes saaledes bl. m. a. : F j e n n e s l e v og H a s l e v, paa Fyn M a r s l e v og Ø r s l e v, i Jylland B r ø n d e r s l e v, H a d e r s l e v og S e j e r s l e v. I de

fleste af Lev-Byerne staar der en gammel Landsbykirke; alle kender f. Eks. Fjenneslev Kirke. En stor Del af vore Landsbykirker blev bygget i det tolvte Aarhundrede, altsaa for 700-800 Aar siden, og man anlagde dem naturligvis der, hvor de største Bebyggelser fandtes. Allerede dengang maa Lev-Byerne derfor have været store og fremtrædende Landsbyer, og de er i Virkeligheden ogsaa grundlagt langt tidligere. I Vikingetiden (ca. 800-ca. 1000) brugte man ikke længere Ordet Lev. Vi maa nok helt tilbage til Tiden mellem Kristi Fødsel og 500 efter Kr. F. for at komme til det Tidsrum, de Lev-Byerne blev grundlagt.

Lev betyder omtrent det samme som Len, altsaa noget Jordegods, der er overdraget til en bestemt Person. Den første Del af Navnet er næsten altid et Mandsnavn; men disse Mandsnavne er saa gamle, at næsten ingen af dem bruges nu. Derimod kan vi genkende nogle af dem, naar vi læser den danske Sagnhistorie. I Sagnet om Hagbard og Signe hører vi saaledes Tale om Kong Sig har. Dette Navn genfindes i S i g e r s l e v og S e j e r s l e v. I Sagnkredsen om Stærkodder optræder en ung, stærk Bondeknøs, H a t h e r, som paa Stærkodders Opfordring hugger Hovedet af ham; dette Navn findes nu i H a d e r s l e v. Et tredie Sagn beretter om en Jomfru, der var saa bly, at hun ikke engang kunde overvinde sig til at se paa sin Bejler, Ø t h e r; dette Navn findes i Ø r s l e v.

De fleste af Lev-Byerne stammer sikkert fra den urolige Tid, vi kalder Folkevandringstiden. Flere Stammer drog da fra de nordiske Lande sydpaa, og vi har Vidnesbyrd om, at der ogsaa herhjemme har været Uro og Strid. (Der er f. Eks. gjort store Fund af Vaaben, Baade o. s. v.). Det kunde næsten se ud, som om der ogsaa er blevet kæmpet om hjemlige

Egne, og det er da muligt, at danske Høvdinger eller Smaakonger: Sighar, Øther, Hather, Alflak o.s.v., er draget paa Erobringstogter til andre danske Egne, hvor de har taget Land. Disse Jordstykker er saa blevet kaldt op efter Erobrerne. - Det kunde ogsaa tænkes, at der har været en Slags Revolution, hvorved undertrykte Mennesker har svunget sig op til Herskere.

Endelsen -lev findes kun i Danmark og paa et lille Omraade i Mellemtyskland. Paa dette Omraade ligger bl. a. E i s l e b e n, hvor Luther blev født. Man har tænkt sig, at en dansk Stamme i Folkevandringstiden har bosat sig paa dette Omraade.

Vi har ogsaa en Række Bynavne paa -i n g e eller -i n g, f. Eks. H e l s i n g e og S k j æ v i n g e paa Sjælland, S k j e r n i n g e paa Fyn, B r e g n i n g e paa Taasinge, T o r n i n g og B a l l i n g i Jylland. Paa Øerne ender disse Navne i Regelen paa -i n g e, i Jylland paa -i n g. Inge-Byerne er ligesom Lev-Byerne store og meget gamle; de stammer rimeligvis ligeledes fra Folkevandringstiden. Derfor er deres Navne ogsaa meget vanskelige at tyde. Man ved ikke engang rigtig, hvad -inge betyder. Maaske betegner det et beboet Omraade. Navnenes første Del volder ogsaa store Vanskeligheder. H e l s i n g e kommer af H a l s, B r e g n i n g e af Plantenavnet B r e g n e, K o l d i n g af Tilføgsordet k o l d o. s. v.; men i mange Tilfælde maa man blankt opgive at tyde første Del.

Mange af de Landsbyer, hvis Navn ender paa -u m, stammer fra samme Tid som Inge-Byerne. En tilsvarende Endelse er kendt i mange andre Lande. I Tyskland har vi f. Eks. Navnet H i l d e s h e i m, i England B i r m i n g h a m, og ogsaa i Norge og Sverrig findes

mange Navne af denne Type. I disse Lande betyder Endelsen eller Ordet ganske simpelt Hjem, og det er derfor meget sandsynligt, at mange af U m-Navnene egentlig er Sammensætninger med Hjem. Men i andre Tilfælde giver denne Forklaring ingen Mening. Ø r u m kan f. Eks. næppe betyde G r u s - H j e m, R i s u m næppe Skov-Hjem, H u s u m Hus-Hjem o. s. v. En Del af Navnene maa altsaa tydes paa anden Maade. - I ældre Tid kunde Navneordene bøjes paa flere Maader end nu. Sten kan nu bøjes i Ejefald (Flertal), ved at man tilføjer s: Stens. Tidligere kunde det ogsaa bøjes i Hensynsfald (Flertal):

S t e n u m, og det betød "v e d S t e n e n e". Ø r u m maa da betyde "v e d G r u s e t", R i s u m "v e d R i s e t" (lille Skov) eller "i Krattet", H u s u m "v e d H u s e n e". I mange Tilfælde er det umuligt at afgøre, hvilket Ord der ligger gemt i Navnets første Stavelse. - U m-Navne er især almindelige i Jylland.

Endnu en Gruppe Stednavne hører med til de meget gamle. Det er dem, der ender paa -s t e d. De gamle Landsbynavne af denne Type er sammensat med et Mandsnavn. S i g e r s t e d betyder saaledes S i g h a r s B o p l a d s, H a r a l d s t e d H a r a l d s B o p l a d s. Den sidste Del af Navnene R i n g s t e d og T h i s t e d betyder ligeledes Boplads.

Vi ved nu, at en Del af vore Landsbynavne er meget gamle, og at vi især kan vente at finde en høj Alder hos de Byer, hvis Navn ender paa: -l ø s e, -l e v, -i n g e, -u m og -s t e d. Vi kan roligt regne med, at langt de fleste af disse Landsbyer var grundlagt, længe før Vikingetiden begyndte.

b. Navne fra Vikingetiden.

Omkring Aar 800 e. Kr. F. begyndte den Tid, vi

kalder Vikingetiden. Smaa Flokke drog fra Danmark og de andre skandinaviske Lande bl.a. til de britiske Øer og Nordfrankrig, hvor de røvede og plyndrede. Efterhaanden blev Flokkene større og større, og til sidst begyndte man at tage Land, hvor man kunde bosætte sig. Hele det Omraade i England, som kaldtes Danelagen, stod i Virkeligheden under de danske Vikinger, og Normandiet i Frankrig regeredes ogsaa af nordiske Høvdinge. Dette Forhold har afspejlet sig i Landsbynavnene saavel i Danelagen som i Normandiet. En meget stor Del af de engelske Landsby- og Bynavne ender fremdeles paa oprindelig danske Ord som -b y, -t o f t, -b e c (Bæk) o. s. v. Det kan man se paa et ganske almindeligt Englandskort; men vi maa huske, at vi skal se paa den nordøstlige Der af England. - Lignende Endelser findes i Normandiet.

Disse Ord maa aabenbart ogsaa have været brugt herhjemme i dette Tidsrum, og vi kan derfor vente, at mange af de Landsbyer, hvis Navn er sammensat med -by (-bæk eller -toft), stammer fra Vikingetiden eller Tiden lige før. Disse Navne er saaledes meget yngre end Navne paa -løse, -lev, -um, -inge og -sted, og det er da ogsaa meget lettere at forstaa dem, end det er at finde ud af de ældste Navne. By betød det samme som nu, nemlig en B e b y g g e l s e, der bestaar af flere Gaarde eller Huse. Ogsaa første Del af Ordene er det i Regelen temmelig let at tyde.

Vi kan først se paa nogle af de sjællandske Landsbynavne paa -by. Mange af disse Navne kendes for øvrigt ogsaa fra de andre Landsdele. - L y n g b y er sammensat af Plantenavnet L y r i g og Ordet B y, D a l b y af D a l og B y, V a l b y rimeligvis af V o l d og B y, B r ø n d b y af B r ø n d og B y; M a g l e b y betyder den s t o r e B y; U d b y er dannet af Biordet ud og Navneordet By.

Paa Fyn finder vi bl. a. A a b y, S k o v b y og H ø j- b y, der er meget lette at forstaa. Der findes ogsaa et H j u l b y. Det er sandsynligvis sammensat med Navneordet H j u l, og det er et ganske bestemt Hjul, der er Tale om, nemlig Kværnen. Dette "Hjul" blev netop indført i Danmark i Tiden mellem Kristi Fødsel og Vikingetiden, og dets Betydning var overordentlig stor, idet man nu meget let kunde faa Kornet malet. Før maatte man knuse det i Haandkværn. Hjulby ligger ved en Aa, som har kunnet levere Drivkraften til Kværnen.

I Jylland finder vi ogsaa en Række Navne, der er lette at forstaa, f. Eks. S u n d b y, B j æ r g b y, A a b y og H e d e b y. V i b y, der ligger uden for Aarhus, har sit Navn efter V i, der betyder Helligdom; V e j l b y er sammensat af By og V e j l e, som vi allerede har hørt om; det betyder jo Vadested, og Byen ligger, som vi kunde vente, ved en Aa. Første Stavelse af Draaby betyder Drag (Landtange), og Draaby ligger netop paa en Tange, der forbinder to bredere Stykker Land. Dette gælder Draaby paa Mors, Draaby ved Æbeltoft og Draaby i Hornsherred paa Sjælland.

Der kunde nævnes mange andre Eksempler paa disse Navne, men de nævnte viser imidlertid tydeligt, at disse Landsbynavnes første Del næsten altid angiver en Ejendommelighed ved Landskabet: et Bjærg, en Høj, en Dal, et Vadested, en Skov o. s. v. I andre Tilfælde er der Tale om noget, Mennesker har frembragt, f. Eks. en Brønd, en Helligdom (et Vi), en Kværn (et Hjul), eller et Hus.

c. Navne fra ca. 1000 til ca. 1300.

Den Jord, der først opdyrkedes, var den lettest tilgængelige og den, som var mest bekvem at dyrke med Datidens simple Redskaber. Imellem de dyrkede

Omraader laa store Strækninger, Almindinger, som endnu ikke var under Plov. Nogle Steder var Jorden for fugtig, saa den først maatte drænes; andre Steder var den fyldt med store Sten, som maatte fjernes; andre Steder igen var den for tung til Datidens Redskaber, og endelig fandtes der mægtige Skove, som maatte ryddes, før Jorden kunde dyrkes. Dette var f. Eks. Tilfældet i en stor Del af Nordøstsjælland. Allerede i Vikingetiden begyndte man at inddrage mere Jord, og da fremstod som allerede nævnt talrige Byer med Endestavelserne -by, -bæk, -toft o. s. v. Men den store Opdyrkning kom først i Gang i det I I. og 12. Aarhundrede. Da tog man fat paa at dyrke de stenede, tunge og fugtige Strækninger og-at rydde Skov og Krat, og der fremstod en Mængde Landsbyer paa de nyopdyrkede Omraader.

Der kunde være flere Grunde til, at man i en Landsby vedtog at grundlægge en ny Bebyggelse, en Torp. Maaske var den gamle By, A d e l b y e n , efterhaanden blevet saa udstrakt, at en Del af Markerne laa ubekvemt. Det var da praktisk at udskille en Del af Markerne og faa nogle af Adelbyens Beboere til at flytte ud paa disse Marker. Den nye Landsby blev aldrig saa stor som Adelbyen, og dens Beboere maatte finde sig i at vende tilbage, hvis Adelbyens Indbyggere krævede det inden et Par Aar. Torpen blev ofte kaldt op efter Adelbyen. Saaledes blev den Torp, der blev udskilt fra T i s e i Østsalling, kaldt T i s e t o r p ; den Torp, der ligger ved B a r l ø s e paa Fyn, hedder B a r l ø s e T o r p . Ved L e m ligger L e m t o r p og ved R ø g l e R ø g l e T o r p .

I andre Tilfælde drog en enkelt Mand ud for at opdyrke nye Strækninger. Alene var han naturligvis ikke. Hans Familie og maaske ogsaa nogle af hans Venner drog med, og det var da ganske naturligt, at

Kort over Mors.

Paa Kortet over Mors er de ældste Landsbyer angivet ved et lille Kvadrat. De omfatter bl. a. Byer, der ender paa -lev, -um, -inge, -sted, -by, -bæk og -toft. Torpbebyggelserne er angivet ved en Cirkel med et Punkt indeni. Man vil lægge Mærke til, at Torperne udgør en meget stor Del af samtlige morsingske Landsbyer, og at de ligger overalt, hvor der har været særlig langt mellem de gamle Adelbyer.

I nogle Tilfælde blev en Torp ikke til en Landsby, men til en stor Gaard, som maaske er blevet udstykket i vort Aarhundrede. I andre Tilfælde blev en oprindelig Torplandsby indkøbt af en enkelt Mand og lagt ind under hans Gaard. Ogsaa saadanne Gaarde er nu ofte udstykket.

Torperne, der er angivet paa Kortet her, omfatter baade Landsbyer og Enkeltgaarde.

Torpen fik Navn efter Stifteren. Derfor har vi meget ofte et, Personnavn som Forled i Torpnavnene. Nu viser det sig imidlertid, at disse Mandsnavne er af en ganske anden Slags end de Navne, vi har i Lev-Byerne. Kristendommen var kommet til Landet, og med den havde vi faaet en Mængde nye Navne som: M o r t e n, P e d e r, P o v l, J o n og K r i s t i a n. Andre Navne, som ogsaa brugtes dengang, husker vi fra Danmarks Historie, f. Eks. S v e n d, K n u d, E s k i l, E s b e r n, T h o r k i l, B j ø r n og B o. Det er netop disse Navne, der indgaar som første Del af Torp Navnene. Hvis Torpen fik Navn efter en Mand, der hed Morten, blev den kaldt M o r t e n s t o r p; men dette Navn er efterhaanden blevet forandret til M o r t e n s t r u p. Paa lignende Maade er J o n s t o r p, S v e n d s t o r p og K n u d s t o r p blevet til J o n s t r u p, S v e n s t r u p og K n u d s t r u p. Andre af Navnene ender, paa -d r u p, f. Eks. B j ø r n d r u p, andre igen paa -r u p: B o r u p.

Mange Steder i Danmark, bl. a. paa Fyn, i Syd-sjælland og Nordøstsjælland, laa der endnu i det 11. Aarhundrede store Strækninger hen med Skove. Det var et meget besværligt Arbejde at rydde et Stykke Skov, og derfor blev de Landsbyer, der anlagdes paa ryddede Steder, i Regelen temmelig smaa, og kun faa af dem har en gammel Kirke. De kaldtes ofte op efter den Mand, der havde staaet for Rydningen; men undertiden fik de dog Navn efter andre Ting, B i r k e r ø d efter B i r k e t r æ e r, L i l l e r ø d efter sin Størrelse. Paa Sjælland ender Navnene paa -r ø d, paa Fyn ofte paa -r u d (M o r u d, U b b e r u d).

Rød-Byer i Nordsjælland.

De gamle Løse-Byer er angivet ved smaa aabne Kvadrater; de øvrige gamle Landsbyer er derimod ikke angivet. RødByer er angivet ved Trekanter. - Man kan tydeligt se, hvilke Egne af Nordsjælland der har været dækket af store, uigennemtrængelige Skove. De talrige Rød-Bebyggelser ligger meget tæt paa Omraadet omkring Sjælsø; men selv helt oppe i den allernordligste Del findes nogle faa. Kun een af Rødbyerne er blevet Købstad, nemlig Hillerød.

Foruden disse to Ord (Torp og Rød) er der endnu et, der meget ofte blev brugt, naar man i Slutningen af Vikingetiden og i de følgende Aarhundreder

B ø l l e - B y e r .

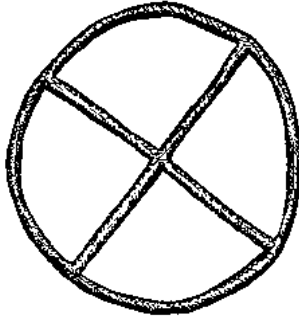
Kartet omfatter Sønderborg Amt og en Del af Aabenraa Amt; men der findes ogsaa mange Byer; der ender paa -bøl, i andre Egne af Sønderjylland.

Paa Kartet kan Dybbøl let findes; det ligger lige over for Sønderborg (S.).

gav nyopstaaede Bebyggelser Navn. Det er Ordet B ø l l e, som er dannet af det gamle Ord Bol, og som, betyder omtrent det samme som Bosted. Bølle-Byerne er ligesom Rød-Byerne smaa, og kun i faa af dem er der Kirke. Mange af dem var sikkert ikke engang til under den store Kirkebygningsperiode. Der findes flest af dem i Sønderjylland, hvor de ender paa -b ø l; men ogsaa paa Fyn, især paa Sydfyn, og paa Langeland er der mange. Langeland alene har 15 Bølle-Byer. Nørrejylland har kun ganske faa, deriblandt N e b e l (N y-b ø l). Første Del af Navnene er i Regelen et Mandsnavn som R a n d e (R a n d - b ø l), S i g m u n d (Simmerbølle), K n u d o.s.v.

LANDSBYNAVNENE'S VIDNESBYRD OM VORE FORFÆDRES GUDSDYRKELSE.

Vore Forfædre dyrkede som Regel deres Guder i det frie. De kunde samles fra- et stort Omraade til et helligt Sted, maaske en meget høj Bakke, og her kunde de blote til Guden og bagefter spise Offerkødet. Et saadant helligt Sted er i nogle Tilfælde kommet

Soltegn.

Soltegnet findes ofte indridset i Sten. Undertiden er det formet med stor Dygtighed; i andre Tilfælde kan det være meget groft og ubehjælpsomt formet. Inde i Cirkelen findes et Kryds, saa hele Tegnet minder noget om et Hjul.

til at give Navn til en Bebyggelse. Dette er Tilfældet med H a r r e i Salling. Denne Landsby ligger meget højt paa den vestlige Del af Halvøen, helt ud mod Limfjorden og med Udsigt over til Mors. Landsbyen har Navn efter et Stenalter, H a r g, hvorpaa man ofrede. Dette Navn genfindes i en Række Stednavne, f. Eks. H a r r e h ø j, H a r h ø j og H a r r e l u n d.

Vi har flere Landsbynavne, der viser os, at man ofte dyrkede Guderne paa "Bjærgene". S o l b j æ r g

er et Eksempel herpaa. Vi ved fra Oldtidsfund, at man engang har dyrket-Solen her i Danmark; der er saaledes fundet mange Soltegn, indridsede paa Sten, en Solvogn, o. s. v. Paa Solbjærget, har man sikkert engang dyrket Solen, og det hellige Bjærg har senere givet Navn til Bebyggelsen. Købstaden *V i b o r g* er et andet Eksempel paa, at Guddommen dyrkedes paa et "Bjærg". Navnet er sammensat af *V i* (Helligdom) og *B j æ r g* og betyder saaledes *d e t h e l l i g e B j æ r g*. Flere Steder har der ligget en Helligdom for Odin. *O d e n s e* paa Fyn, *O d d e n s e* i Salling og *V o j e n s* er alle sammensat af *O d i n* og *V i*. *O n s b j æ r g* paa Samsø betyder *O d i n s B j æ r g*.

Men ogsaa andre Steder kunde være hellige. Særlig ofte dyrkede man Guderne i *L u n d e*, og vi har da ogsaa en Række Landsbynavne, der vidner om, at der, hvor Bebyggelsen nu ligger, har der for mange Aarhundreder siden ligget en hellig Lund. Det kunde være *T o r*, man dyrkede der (*T o r s l u n d e*), eller Frugtbarhedsguden *F r ø* (*F r ø l u n d e*), hvis Navn vi ogsaa kender fra *F r ø b j æ r g* paa Fyn. Endelig kunde det være Guden *T i r* (*T i s l u n d e*). Hans Navn findes ogsaa i *T i b i r k e* og *T i s v i l d e* (TirsVæld].

Ogsaa en Ager, en Mark, en Sø o. s. v. -kunde tilhøre en Helligdom, og nogle af dem kom senere til at betegne en Landsby: *T h o r s a g e r*, *T o r s h ø j*, *T o r s ø* o. sv. *H e l g e n æ s* paa Djursland betyder sikkert *d e t h e l l i g e N æ s*, saa her har der maaske ogsaa engang ligget en Helligdom.

Naar yi_ har læst dette lille Hæfte, maa vi ikke tro, at vi er i Stand til at forstaa alle vore Landsbynavne; men forhaabentlig har vi lært saa meget, at Landsbynavnene er blevet mere levende for os, end de var før, og at vi kan forstaa noget af det, Navnene kan fortælle os. Vi har set, at Landsbyerne har faaet deres Navn efter Personer eller efter Ejendommeligheder ved Naturen, men aldrig efter store Slag eller andre Begivenheder. Ganske vist hører man ofte Folk fortælle, hvordan en bestemt Begivenhed har givet en Landsby Navn. Paa hver sin Side af et af Limfjordens Sunde ligger saaledes Landsbyerne Karby (tidligere: Karlby) og Heltborg, og man fortæller endnu der paa Egnen, at Byerne har Navn efter følgende Begivenhed: En Dag gik nogle Karle fra Mors ned til Stranden, og da de fik Øje paa nogle Helte fra Thy, gav de to Parter sig til i Kaadhed at overdænge hinanden med Sten. Endnu skulde man ved Stranden kunne finde Sten, der bar Mærker efter Fingre. Det var da let forstaaeligt, at Byerne blev kaldt Karlby og Heltborg! En saadan Løsning er selvfølgelig forkert.

Vi har ikke hørt om et eneste Navn, der har en komisk Biklang- (f. Eks. Bi-lidt, Kom-igen o. lign. for Kroer; Pinen og Plagen for Færgsteder; Brødløs, Helvede og Paradiset om Gaarde); thi den Slags Navne hører en langt senere Tid til. Vore gamle Landsbynavne er saglige og nøgterne.

Fra en Skolelæsestues Emnekatalog.

ved Skoleinspektør *N. P. Andersen.*

Frem: A, Side 187 og 411.

- : A2, - 407 og 441.

Johs. Steenstrup: De danske Stednavne. 1918.

Trap: Kongeriget Danmark (Opslag under de paagældende Steder).

Faglig Læsning

vil i 1942 bringe nedennævnte **Hæfter**:

Hans Hvass: Rotter og Mus.

Ejlerr Alkjær: Handelens Udvikling og Betydning.

Elias Hansen: Det daglige Brød,

Harald Skougaard: Ø. K.

Frk. I. Nygård: Træk af Kvindens Historie.

Ingvard Nielsen: Norge.

- Sverige.

Leif Busk: Finsens Lysinstitut.

Sigurd Skyum: Danske Landsbynavne.

Detleff Booelsen: Vore Husdyr.

Karl Bruun: Istiden.

- Jernalderen.

Jens Jensen: Jern.

Sigrid Rasmussen: Hans Tommisens Salmebog.

W. Bracher: Kalmarunionen.

Viktor Pedersen: Norden.

AUG. OLSENS BOGTRYKKERI